

Світове спітовариство має збагнути, хто виборює право на продовження земного буття загальнолюдських нащадків. Наші незникомі рятівні цінності дозволяють твердити: Україна. Це ж бо саме вона «світ правди засвітить».

ЛІТЕРАТУРА:

1. Екологічна економіка – Вікіпедія [Електронний ресурс]. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Ecological_economics.
2. Руденко М. Гносис і сучасність (Архітектура Всесвіту). Тернопіль: «Джура», 2001. 248 с.
3. Руденко М. Енергія прогресу. Нариси з фізичної економії. Тернопіль: «Джура», 2005. 412 с.
4. Шевчук В. Українська наукова школа фізичної економії: світовий вимір і цивілізаційна перспектива / У кн.: Руденко М. Гносис і сучасність (Архітектура Всесвіту). Тернопіль: «Джура», 2001. 248 с.
5. Шевчук В. Українська наукова школа фізичної економії / У кн.: Економічна енциклопедія, т. 3. Тернопіль: Академія, 2002. 952 с.

Олександра ЯНКОВИЧ

*доктор педагогічних наук, професор,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
Кувявсько-Поморська вища школа
Бидгощ, Польща
yankov@tnpu.edu.ua*

ІДЕЇ МИРУ В ІСТОРІЇ ПЕДАГОГІКИ: ВІД Я. А. КОМЕНСЬКОГО ДО СУЧАСНОСТІ

Повномасштабне вторгнення російських військ в Україну зумовило небувалий спротив армії та народу агресивним діям загарбників. Змінилися звичний уклад життя людей, їхня професійна діяльність. Трансформації відбуваються також в освітній галузі. Акценти зміщуються на посилення національно-патріотичного виховання здобувачів освіти, формування особистості на ідеях миру й ненасилля; медіаосвіту, зокрема критичне мислення у відповідь на інформаційні атаки, створення й використання медіазасобів, спрямованих на недопущення воєн, солідарність із державами, що стоять на стороні світла й правди, підтримують у боротьбі з агресорами.

Польський письменник Ц. К. Норвід стверджував, що «історія – це нинішній день, лише трохи віддалений». Отже, набуває актуальності вивчення творчої спадщини класиків педагогіки, які зазнали лихоліть

війни, відчували її руйнівний вплив, пережили трагедії, а відтак виступали за збереження миру, вирішення проблем без застосування зброї. Серед них чеський педагог, учитель та проповідник, борець за мир у всьому світі Я. А. Коменський (1590–1670), польський лікар і педагог, письменник Я. Корчак (1878–1942), український класик педагогіки, автор казок та оповідань для дітей В. Сухомлинський (1918–1970). Ці діячі є всесвітньо відомими гуманістами. Філантропічні ідеї розвинула на переломі тисячоліть польська письменниця, учителька, захисниця прав дітей М. Лопаткова, виклавши свої погляди у книзі «Педагогіка серця».

Бути біженцем, переховуватися від ворогів – таке випробування випало на долю Я. А. Коменського під час тридцятилітньої війни (1618–1948 рр.) між союзом католицьких та коаліцією протестантських держав. Пробиті стіни, розламані меблі, поранені, пожежі – і всюди насильство... Це опис того, що відбувалося у рідному місті Я. Коменського Фульнеку у 1621 р. Жакіття війни, від яких холонула кров, доповнилися втратами, пов'язаними з епідемією чуми. Саме від цієї хвороби померли дружина й два сини Я. А. Коменського, один із яких лише кілька днів, як побачив світ. У часи найбільшої небезпеки для чеського вчителя та проповідника сховищем стало дупло старої липи [7]. Згодом протестантська община чеських братів знайшла прихисток у польському місті Лешно. Зазнавши гірких втрат під час війни, Я. А. Коменський постійно відстоював ідеї миру.

Антивоєнні погляди чеського гуманіста яскраво представлені в таких працях, як «Лабіринт світла і рай серця», «Ангел миру», «Загальна порада про виправлення людських справ»; шляхи виходу з кризових ситуацій широко висвітлені в «Передвіснику загальної мудрості». Визначаючи загальні аксіоми та вихідні істини, що базуються на біблійних моральних засадах, Я. А. Коменський не допускав розходження в думках, пропагував філософію миру. У книзі «Ангел миру» (1667) закликав ворогуючі країни розв'язувати конфлікти мирним шляхом. Висунув ідею створення міжнародних організацій для збереження миру в усьому світі й поширення освіти серед усіх людей [6, с. 229].

Ненавидів війну Я. Корчак (справжнє ім'я Генріх Гольдшміт) [3, с. 188]. На його долю випало зазнати лихоліть двох світових воєн. Під час Першої Я. Корчак був мобілізований як молодший ординатор дивізійного лазарету. Він продовжував пораненим солдатам термін перебування у шпиталі, відправляв їх у відпустки додому на лікування, за що командування постійно йому дорікало. Саме під час Першої світової війни Я. Корчак написав першу частину тетралогії «Як любити дитину».

Через те що довкола було багато страждань, він визначив як найважливіше завдання педагога захист дитини від насильства та страху.

Варто акцентувати увагу на тому, як себе поводи́ла російська армія під час Першої світової війни, коли німці й австрійці почали наступ на російські війська по всій лінії фронту. Фактично її дії навесні 2022 р. такі ж, як і навесні 1915 р. Ось як описує Й. Ольчак-Ронікер те, що відбувалося у 1915 р.: «Росіяни, покидаючи так довго окуповані ними території, застосовували тактику «випаленої землі». Вони руйнували залізницю й дороги, висаджували мости, грабували села й містечка» [3, с. 190].

Маловідомо, що Я. Корчак під час Першої світової війни перебував на Тернопільщині. Зокрема, О. Мельниченко пише: «У 1914–1918 рр. під час Першої світової війни він був військовим лікарем російської армії та перебував на території України (Тернопіль – Київ), працював у сиротинцях для українських дітей під Києвом» [2, с. 262].

Погляди Я. Корчака на виховання є співзвучними з поглядами В. Сухомлинського. Подвиг польського діяча під час Другої світової війни надихав українського класика педагогіки на написання твору «Серце віддаю дітям». Ось як про це пише сам В. Сухомлинський у цій книзі: «Януш Корчак був вихователем сирітського будинку у варшавському гетто. Гітлерівці прирекли нещасних дітей на загибель у печах Треблінки. Коли Янушу Корчаку запропонували вибір: життя без дітей або смерть разом з дітьми, він без вагань і сумнівів вибрав смерть. «Пане Гольдшміт, – сказав йому гестапівець, – ми знаємо вас як гарного лікаря. Вам не обов'язково йти до Треблінки». «Я не торгую совістю», – відповів Януш Корчак. Герой пішов на смерть разом з дітьми, заспокоював їх, дбаючи про те, щоб у серця малюків не проник жах чекання смерті. Життя Януша Корчака, його подвиг дивовижної моральної сили й чистоти стали для мене натхненням. Я зрозумів, щоб стати справжнім вихователем дітей, треба віддати їм своє серце» [4, с. 14].

В. Сухомлинський також брав участь у війні. У липні 1941 р. його було призвано до війська. Був поранений у 1942 р. Понад чотири місяці лікувався в евакогоспіталях. Усе подальше життя постійно відчував наслідки поранення. Як і Я. Корчак, він відстоював ідеї педагогіки серця.

Їх продовжувала на переломі тисячоліть польська письменниця М. Лопаткова. Педагог, учителька, просвітницька діячка, речниця і захисниця прав дітей у Польщі, авторка книг – це лише частина її діяльності [6, с. 29]. У 1992 р. М. Лопаткова написала книжку «Педагогіка серця», постулати якої актуальні й зараз. Авторка звернула особливу увагу на любов у житті людини, зокрема в процесі виховання. Вона писала:

«Любов є прекрасне і величне почуття, навіть тоді, коли проявляється в елементарній формі без великих емоцій. Її найвищим виміром є готовність віддати життя за того, кого любиш» [8, с. 33]. Отже, любов – це загальнолюдська і позачасова цінність. Вона об'єднує людей, незважаючи на різноманітні поділи: політичні, культурні, расові... [8, с. 28]. «Якщо з'являється любов, її треба плекати так, як дитину, рідну мову, троянди в саду... Це означає, що треба турбуватися про її розвиток і не допускати кривди» [8, с. 49]. На думку М. Лопаткової, любов – це велика емоційна сила, яка може змінити на краще навіть найбільших грішників [5, с. 29].

У педагогів час від часу виникали сумніви щодо актуальності ідей М. Лопаткової, чи не є вони утопічними [9]. У 2022 р. під час війни, що її розв'язала росія проти України, відбулося небачене досі єднання людей, виникла небувала взаємопідтримка народів демократичних держав. Власне, ця безкорислива взаємодопомога і стала найкращим свідченням актуальності ідей педагогіки серця.

Саме під час війни виникло переконання, що виховання любові до родини, людини, до народів країн світу, що проводять миролюбну політику, є вагомим чинником попередження і припинення агресивних дій і воєн.

Учені (І. Кузьма, Г. Терещук, Г. Фальфушинська тощо) доводять, що ефективним виховним засобом є поєднання педагогіки успіху та педагогіки серця [11].

Аналіз поглядів Я. А. Коменського, Я. Корчака В. Сухомлинського дає підстави стверджувати, що для запобігання воєн необхідно в здобувачів освіти формувати усвідомлення того, що людина – найвища цінність; виховувати толерантність до представників інших культур, релігій, уникаючи ненависті до всього чужого; створювати середовище, у якому існує свобода думки, де немає переслідування, насильства; розвивати в учнів здатність вирішувати конфлікти мирним шляхом. Окрім того, необхідно доводити, що під час війни страждають народи всіх країн, що втягнуті у війну. Тільки під мирним небом людина здатна бути щасливою, реалізовувати свій потенціал та постійно його примножувати.

Водночас творча спадщина класиків педагогіки, на чию долю випали воєнні лихоліття, є ефективним засобом для підготовки майбутніх учителів, вихователів до виховання учнів на ідеях миру.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Корчак Я. Як любити дітей. Київ: «Радянська школа», 1976. 159 с.
2. Мельниченко О. В. Аналіз впливу педагогічних ідей Я. Корчака на розвиток української педагогіки. *Освіта крізь призму мікроісторії: заклади освіти*,

- особистості, навчальна література, листування: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції* (22.10.2015, м. Київ). С. 261–267.
3. Ольчак-Ронікер Й. Януш Корчак. Сторінками біографії. Переклад з польської Андрія Павлишина. Київ: Дух і літера, 2012. 504 с.
  4. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям: вибрані твори в п'яти томах. Київ: Радянська школа, 1977. Т. 3. С. 7–279.
  5. Янкович О. І. Громадсько-освітня діяльність та педагогічні погляди Марії Лопаткової (1927–2016). *Молодь і ринок*. 2020. № 6–7 (185–186). С. 27–32. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/17663/1/Jankovuth.pdf>
  6. Kobernyk A., Osadchenko I., Tkachuk L. The Ukrainian context of Comenius studies: philosophical, pedagogical, psychological aspects [Український контекст коменіології: філософські, педагогічні, психологічні аспекти]. *Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne*. 2019. Tom VI. С. 225–241. URL: [file:///C:/Users/Admin/Downloads/peter,+tom_vi_artykul_11_uk%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/Admin/Downloads/peter,+tom_vi_artykul_11_uk%20(2).pdf)
  7. Kozik F. The Sorrowful and Heroic Life of John Amos Comenius. Prague: State Educational Publishing House, 1958. 187 s.
  8. Łopatkowa M. *Pedagogika serca*. Warszawa: Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne (WsiP), 1992. 225 s.
  9. Piecuch E. Utopijna wizja wychowania pedagogiki serca Marii Łopatkowej w kontekście wartości czasów współczesnych. Utopia a edukacja. Wrocław: Instytut Pedagogiki Uniwersytetu Wrocławskiego, 2016. Т. 1. S. 186–198. URL: <https://repozytorium.uni.wroc.pl/dlibra/publication/81204/edition/78790/utopijna-wizja-wychowaniapedagogiki-serca-marii-lopatkowej-w-kontekscie-wartosciczasow-wspolczesnych-piecuch-ewelina?language=pl>
  10. Jankowycz O. Janusz Korczak a teoria i praktyka w działalności wychowawcy / *Janusz Korczak przyjaciel dzieci. W nurcie rozważań pedagogicznych* / pod red. M. Czepil, R. Bednarz-Grzybek, M. Hajkowskiej. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2015. S. 195–199.
  11. Tereshchuk H. V., Kuzma I. I., Yankovych O. I., Falfushynska H. I. The formation of a successful personality of a pupil in Ukrainian primary school during media education implementation. *Cloud Technologies in Education. Proceedings of the 6th Workshop CTE 2018 (Kryvyi Rih, Ukraine, December 21, 2018)* / Eds. Kiv, A. E., Soloviev, V. N. CEUR-WS.org, online. P. 145–158. URL: <http://ceur-ws.org/Vol-2433/paper08.pdf>